

REPREZENTAREA SOCIALĂ A HOMOSEXUALITĂȚII ÎN RÂNDUL STUDENȚILOR ROMÂNI: O ABORDARE STRUCTURALĂ

Gabriel BULBOACĂ, drd.,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Silvia BRICEAG, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Viorel ROBU, dr., lector univ.,
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Abstract: *No social issue has attracted as much attention as homosexuality did. In Romania, scientific research on attitudes towards gay men and lesbian women is still poor. This paper summarizes the main findings of an exploratory study that aimed to determine the social representation of homosexuality among 375 Romanian university students. The participants completed a standardized task based on free association technique. The responses were analyzed lexically and semantically to differentiate the associations from a qualitative perspective. The structural approach was based on prototypical analysis. The results highlighted four dimensions of the social representation Romanian students have about homosexuality: a) a common representation (e.g., a different sexual orientation, boys/men, attraction between two persons of the same sex); b) a dimension related to desirable values of human existence (e.g., love); c) a pathological dimension (e.g., mental illness, abnormality/deviation); d) a religious dimension (e.g., sin).*

Keywords: *homosexuality, social representation, Romanian university students, structural approach, prototypical analysis*

Actualitatea problematicii studiate. Homosexualitatea reprezintă o problemă delicată a societății umane contemporane, care suscită numeroase controverse de ordin social, juridic, moral, religios, cultural și politic. Fiind un fenomen social cu implicații politice și culturale, respectiv un stil de viață asumat de către o parte dintre persoanele care își declară public orientarea și luptă pentru identitatea și drepturile lor, homosexualitatea privește atât o latură umană individuală, cât și o dimensiune societală.

În ultimele decenii, investigarea homosexualității a început să se extindă în diverse contexte socio-culturale, în primul ca urmare a schimbării consensului cercetătorilor și al practicienilor din domeniul consilierii psihologice și al psihoterapiei cu privire la natura acestui fenomen. Astfel, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului al XX-lea, homosexualitatea a provocat agitație în discursul științific, politic și public, deoarece era privită ca o boală psihică și persecutată nu numai în societățile dominate de regimuri politico-ideologice autoritare, ci și în cele caracterizate prin regimuri democratice, precum SUA. În această

țară, ideologii comunistău clamat faptul că homosexualitatea în rândul tinerilor contribuie la decadența societății americane [15].

Începând din a doua parte a secolului al XX-lea, homosexualitatea a început să fie privită într-o viziune mult mai largă, fiind înțeleasă prin manifestarea comportamentului sexual și a atracției față de o persoană de același sex, însoțită sau nu de un atașament afectiv și de anumite modalități de (auto)identificare [14, 16, 24]. Treptat, multe țări au legalizat relațiile dintre două persoane de același sex, deși puține state au legislație care să permită căsătoriile între două persoane cu orientare homosexuală. În anul 1974, Asociația Americană de Psihologie a recunoscut homosexualitatea ca un „model de comportament sexual”, excluzând-o din categoria perversiunilor sexuale. De asemenea, ediția a X-a a Clasificării Internaționale a Tulburărilor Mentale (publicată în anul 1992 de către Organizația Mondială a Sănătății) a exclus homosexualitatea din categoria maladiilor psihice.

Odată cu proliferarea curentului umanist în știință și în funcționarea societății, multe studii din domeniul sociologiei, din cel al științelor comportamentale și din cel al politicilor publice și-au concentrat atenția pe identificarea mecanismelor și a modalităților pentru contracararea stigmatizării, marginalizării și a excluderii sociale a persoanelor din comunitatea LGBT (în general), precum și pe demontarea miturilor negative despre homosexualitate și persoanele cu alte orientări decât cea heterosexuale [13].

În România, chestiunea homosexualității face parte din agenda publică, prin prezența acesteia în mass-media, discursul politic sau în dezbaterile prilejuite de proiectul de introducere a parteneriatului civil (lansat în anul 2016) și, mai recent, în dezbaterile care au avut loc în anii 2017-2018 pe tema modificării Constituției în vederea redefinirii familiei, dezbateri care polarizat puternic opinia publică. În ciuda unor progrese realizate până în prezent în ceea ce privește accesul membrilor comunității LGBT la drepturi și șanse de dezvoltare egale, persoanele cu alte orientări sexuale decât cea heterosexuale sunt încă excluse, marginalizate, considerate anormale sau inferioare [18]. Mass-media a jucat un rol crucial în crearea unei astfel de imagini reduționiste care se limitează să alimenteze, mai ales prin știri de senzație, stereotipuri și prejudecăți bine înrădăcinate în mentalul românilor.

Cercetarea științifică a homosexualității în contextul social, cultural și politic românesc înregistrează încă un avans timid. Semnalăm, de exemplu, apariția a două monografii care și-au concentrat atenția pe această problematică, și anume *Homosexualitatea. Normal sau patologic* [18], respectiv *Fața nevăzută a homosexualității* [12]. Cele două referințe abordează homosexualitatea din două perspective diametral opuse, evidențind diversitatea orientărilor ideologice și a punctelor de vedere cu privire la problematica pusă în discuție, care caracterizează comunitatea științifică, organizațiile de lobby, mediul politic și opinia publică din România.

În anul 2000, *Barometrul Opiniei Publice/BOP* [8] releva faptul că, pentru 86 % dintre românii chestionați, bărbații gay și femeile lesbiene intrau în categoria persoanelor indezirabile ca vecini, alături de persoanele care ispășiseră pedepse privative de libertate (88 %), alcoolici (90 %), persoanele infectate cu HIV/bolnavă de SIDA (75 %) și persoanele de etnie romă (73 %). Datele sondajului efectuat cinci ani mai târziu [9] indică o scădere cu 20 % a procentului de români care nu tolerau ca vecini persoane cu orientare homosexuală. În anul 2006, procentul a scăzut la 61 % [cf. 10], iar un an mai târziu, la 60 % [cf. 11]. Cu toate acestea, constatările mai multor sondaje de opinie publică efectuate în perioada 2000-2018 pe eșantioane reprezentative pentru populația de tineri și adulți evidențiază faptul că românii încă se situează deasupra mediei țărilor din UE în ceea ce privește intoleranța față de persoanele cu orientare homosexuală [5]. Studiile realizate în România mai arată că vârsta, mediul de rezidență și nivelul educației, religiozitatea, reprezentările pe care românii le au despre rolurile bărbaților și ale femeilor, credințele despre instituția căsătoriei și valoarea familiei tradiționale etc. se numără printre factorii care diferențiază reprezentările despre homosexualitate în rândul românilor.

Într-un studiu prin care a urmărit evidențierea percepției și a atitudinii despre homosexualitate în rândul diferitelor generații ale populației din Rusia, A. M. Rikel [17] a

utilizat analiza structurală (P. Vergès) pentru a identifica conținutul și organizarea reprezentării sociale pe care 170 de adolescenți (cu vârste cuprinse între 16 și 22 ani), 181 de tineri (cu vârste cuprinse între 25 și 34 ani), respectiv 93 de adulți (cu vârste cuprinse între 37 și 63 de ani) o aveau despre homosexualitate. Participanții au primit sarcina de a indica trei cuvinte care le veneau în minte atunci când auzeau cuvântul *homosexualitate*. Este vorba despre metoda asociațiilor libere. Analiza lexicală și structurală a asociațiilor evocate a evidențiat faptul că, în comparație cu adulții, adolescenții și tinerii asociaseră într-o mai mică măsură homosexualitatea cu deviarea mintală sau promiscuitatea [cf. 17]. Aceștia legaseră mai frecvent homosexualitatea de conceptul referitor la LGBT și de unele caracteristici pozitive (de exemplu, homosexualitatea a fost văzută ca fiind rezultatul alegerii independente pe care o persoană o poate face). Pentru adolescenți și tineri, termenii *gay*, *bărbat*, *iubire*, *norme* și *orientare* au făcut parte din nucleul central al reprezentării despre homosexualitate, în timp ce, pentru generația adulților, termenii care au intrat în conținutul nucleului central au fost *gay*, *bărbat* și *perversiune*. Studiul la care ne referim a mai evidențiat o relație inversă între vârsta participanților și atitudinea față de homosexualitate. Astfel, adolescenții și tinerii au exprimat o atitudine mai tolerantă față de persoanele cu orientare homosexuală [17]. Acest rezultat confirmă constatările unui alt studiu efectuat recent în SUA, potrivit căruia toleranța față de persoanele *gay*/lesbiene este mai ridicată în rândul publicului mai tânăr, probabil pentru că acesta este mai expus culturii moderne și mass-mediei care, uneori, asociază homosexualitatea cu anumite modele și idealuri [3].

Scopul studiului. Studiul exploratoriu pe care l-am realizat utilizând un eșantion de studenți români și-a propus delimitarea conținutului și a structurii reprezentării sociale a homosexualității în contextul social, cultural și politic autohton. Am optat pentru categoria populațională reprezentată de tineri (studenți), deoarece caracteristicile mediului social din România, particularitățile generației actuale de tineri, varietatea experiențelor interpersonale și culturale de care tinerii au parte, respectiv capacitatea de explorare informațională în rândul acestora reprezintă factori care pot contribui la nuanțarea hărții cu privire la percepția, reprezentările și atitudinile pe care românii le au față de homosexualitate. În plus, studenții reprezintă o categorie a populației destul de omogenă, cel puțin în ceea ce privește vârsta, nivelul educației și stilul de viață, acest aspect fiind important atât din punct de vedere conceptual, cât și în plan metodologic.

Participanți și procedură. Universul reprezentării sociale a homosexualității a fost investigat prin administrarea unui chestionar standardizat unui număr de 375 de studenți. Aceștia au fost recrutați utilizându-se eșantionarea de conveniență realizată în următoarele instituții de învățământ superior: Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău (N = 155), Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (N = 62), Universitatea din Oradea (N = 158). Eșantionul a inclus 104 participanți de sex masculin și 271 de sex feminin, cu vârste cuprinse între 18 și 47 ani ($m = 23.05$; mediana = 21; $s = 5.82$). Aproximativ 78 % dintre participanți practicau cultul religios ortodox, 8.3 % – cultul catolic, iar restul s-au împărțit în alte culte religioase, precum baptist, pentecostal, neoprotestant sau romano-catolic. În ceea ce privește nivelul educației (ultimele studii pe care participanții le absolviseră), situația s-a prezentat astfel: liceu – 66.9 %, școală postliceală – 2.1 %, studii universitare de licență – 26.9 %, masterat – 4 %. Programele de studii pe care studenții le urmau în momentul în care au fost chestionați au inclus: pedagogia învățământului primar și preșcolar – 33.1 %, inginerie – 20 %, psihologie/pedagogie – 18.9 %, arhitectură – 6.7 %, medicină generală – 5.6 %, comunicare și relații publice – 5.3 %, programe din domeniile filologie – 4 % sau științe economice – 3.5 %, altele – 2.4 %. Aproximativ 29 % din totalul participanților intraseră în contact cu o persoană despre care știau că era *gay*/lesbiană. De asemenea, 13.8 % au declarat că aveau o relație de amiciție/prietenie cu o persoană care își declarase orientarea homosexuală.

Metodologie. Pentru identificarea conținutului și a structurii reprezentării unui „obiect social”, pot fi utilizate mai multe metode și tehnici atât în etapa culegerii datelor din teren, cât și în cea a prelucrării și interpretării din punct de vedere cantitativ și calitativ a indicatorilor

sintetici. Acestea includ metoda asociațiilor libere, harta asociativă, rețeaua de asociații, metoda inducției prin utilizarea scenariilor ambigue, metoda schemelor cognitive de bază etc. [6, 19, 22].

În vederea culegerii datelor în teren cu privire la reprezentarea socială pe care studenții români o au despre homosexualitate și prelucrările de profunzime, au fost utilizate metoda asociațiilor libere, analiza lexico-semantică, respectiv analiza categoriilor prototipice (structurală). Metoda asociațiilor libere permite evidențierea dimensiunilor latente care structurează conținutul specific al reprezentării unui „obiect social”. Aceasta se bazează pe un principiu de lucru simplu și este foarte răspândită în studiile care se preocupă de reprezentările pe care anumite grupuri de indivizi/categorii populaționale le au despre diferite realități sociale. Metoda permite obținerea a trei indicatori [6]: frecvența apariției unei asociații în eșantionul anchetat, rangul mediu al importanței pentru fiecare asociație în parte, respectiv indicele polarității pentru ansamblul elementelor care alcătuiesc conținutul semantic al reprezentării. Întregul ansamblu de date calitative (asociații), precum și indicatorii sintetici la care ne-am referit stau la baza analizelor calitative și cantitative care pot fi efectuate în vederea determinării nucleului central și al elementelor periferice ale reprezentării „obiectului social” aflat în atenția unui cercetător.

În prezentul studiu, sarcinile solicitate fiecăruia dintre studenții chestionați, în vederea delimitării conținutului și a structurii reprezentării sociale a homosexualității, au inclus: a) evocarea a cinci cuvinte care îi veneau în minte atunci când auzea termenul *homosexualitate*; studenții au fost rugați să aibă grijă ca niciunul dintre cuvintele pe care urmau să le evocă să nu fi reprezentat o formă semantică, morfologică sau gramaticală a unui alt cuvânt, ca de exemplu *sex* (relație intimă dintre două persoane) – *relație sexuală*; b) ierarhizarea asociațiilor pe care le studentul le evocase pornind de la termenul-stimul *homosexualitate* (1 – cea mai importantă; 5 – cea mai puțin importantă); c) stabilirea unei conotații (pozitivă, neutră sau negativă) pentru fiecare dintre asociațiile evocate.

Procedura de prelucrare cantitativă a evocărilor pe care studenții le-au realizat prin metoda asociațiilor libere a urmărit sugestiile lui P. Vergès [21] cu privire la analiza categoriilor prototipice, respectiv modalitățile în care această analiză poate fi aplicată în practică pentru delimitarea nucleului central al reprezentării unui „obiect social”. Mai întâi, analiza categoriilor prototipice presupune evaluarea și diferențierea din punct de vedere lexico-semantic a asociațiilor evocate pornindu-se de la un termen-inductor. Într-o a doua etapă, se procedează la cuantificarea frecvenței apariției diversilor termeni în universul reprezentării „obiectului social” pe care îl avem în vedere, respectiv a importanței pe care acești termeni o au în producția evocărilor. Abordarea termenilor asociați prin luarea în considerare simultan a celor doi indicatori cantitativi permite o mai bună evidențiere a conținutului și structurii reprezentării pe care un „obiect social” o are în mentalul colectiv [21, 23]. Luarea în considerare doar a frecvenței apariției unei asociații este un criteriu necesar, dar nu și suficient pentru determinarea centralității aceleiași asociații. O asociație poate avea o frecvență mare de apariție, dar poate să nu fie evocată pe primele poziții și nici evaluată ca fiind importantă. Cu alte cuvinte, asociația poate să nu fie relevantă pentru conținutul nucleului central al reprezentării „obiectului social” de care un cercetător este interesat. Pe de altă parte, o asociație poate să fie relevantă în ceea ce privește importanța pentru subiecții chestionați, dar nu și în ceea ce privește frecvența apariției în tabloul evocărilor [20].

În vederea omogenizării din punct de vedere lexico-semantic și a diferențierii asociațiilor care fuseseră evocate mai frecvent de către studenți, a fost realizată o minuțioasă analiză de conținut a răspunsurilor pe care aceștia le-au oferit la sarcina prin care li s-a solicitat evocarea liberă de asociații pornind de la cuvântul-stimul *homosexualitate*. Acest demers a furnizat 295 de asociații diferite pe care participanții le-au realizat. S-a constatat o mare varietate a construcțiilor mentale în jurul cărora se poate cristaliza universul reprezentării sociale pe care studenții români o au despre homosexualitate. În continuare, au fost reținute pentru prelucrările de profunzime doar asociațiile care au înregistrat o frecvență a evocărilor $\geq 5\%$ din totalul studenților care au participat la studiu (adică $f_a \geq 19$). De asemenea, frecvența minimă de apariție a asociațiilor

eligibile pentru a fi incluse în nucleul central al reprezentării homosexualității a fost fixată la 15 % ($f_a \geq 56$) din mărimea eșantionului de studenți chestionați. În analiza de profunzime (cantitativă), s-a ținut cont și de importanța pe care studenții au atribuit-o fiecăreia dintre asociațiile pe care le-au evocat. Drept limită de departajare pentru rangul mediu al importanței acordată asociațiilor, a fost stabilită valoarea egală cu 3 pe scala de notare a rangurilor (de la 1 la 5), această valoare ocupând poziția mediană.

În funcție de frecvența apariției în protocoalele cu răspunsurile studenților, precum și de rangul mediu al importanței, asociațiile evocate pornindu-se de la cuvântul-stimul *homosexualitate* au fost repartizate într-un tabel cu dublă intrare. În acest tabel, compartimentul din stânga-sus a inclus asociațiile care au făcut parte din conținutul nucleului central. Acestor elemente le-a corespuns o $f_a \geq 56$ și un rang mediu al importanței < 3 . Celelalte compartimente au reunit asociații care au reprezentatelemente intermediare, după cum urmează: a) prima zonă periferică (compartimentul II) – $f_a \geq 56$ și rangul mediu al importanței ≥ 3 ; b) zona contrastantă (compartimentul III) – $19 \leq f_a < 56$ și rangul mediu al importanței < 3 ; c) a doua zonă periferică (compartimentul IV) – $19 \leq f_a < 56$ și rangul mediu al importanței ≥ 3 .

Pentru evaluarea polarității globale a reprezentării sociale a homosexualității în rândul studenților, a fost utilizat indicatorul propus de către A. S. de Rosa [7]. Acesta exprimă într-o manieră sintetică atitudinea (care poate fi pozitivă sau nefavorabilă) pe care membrii unui grup o au față de obiectul reprezentării sociale. Indicatorul polarității este util pentru analiza calitativă a asociațiilor evocate pornindu-se de la o anumită temă, deoarece este rezultatul evaluărilor realizate direct de către subiecți și nu rezultatul aprecierilor realizate *post-hoc* de către cercetător, care pot implica subiectivitatea. Indicatorul polarității poate lua valori între -1 și $+1$. De Rosa propune următoarele repere pentru interpretare: $[-1; -0.04]$ – polaritate negativă (majoritatea asociațiilor sunt conotate negativ); $[-0.04; +0.04]$ – polaritate neutră (asociațiile sunt conotate, în egală măsură, pozitiv sau negativ); $[+0.04; +1]$ – polaritate pozitivă (majoritatea asociațiilor sunt conotate pozitiv).

Rezultate. Numărul teoretic al asociațiilor pe care studenții chestionați le puteau produce este egal cu 1875 (adică $375 \text{ studenți} \times 5 \text{ asociații/per student}$). Numărul efectiv al asociațiilor pe care studenții le-au evocat a fost egal cu 1849, deoarece unii dintre participanți au generat doar patru sau trei asociații. Numărul asociațiilor conotate pozitiv a fost egal cu 514 (27.8 % din numărul total), iar cel al asociațiilor conotate negativ cu 889 (48.08 % din total). Valoarea indicatorului polarității a fost egală cu -0.20 , rezultat care reflectă tendința studenților investigați de a exprima o atitudine negativă față de homosexualitate (de notat că aproape jumătate dintre asociații au fost conotate negativ, iar 24.1 % au primit o valență neutră).

Omogenizarea celor 1849 de asociații din punct de vedere lexico-semantic a condus la decelarea a 295 de asociații pe care studenții care au participat la cercetare le-au generat pornind de la cuvântul-stimul *homosexualitate*. Unele dintre asociații (de exemplu: *anormalitate/deviere, atracție/relație intimă între două persoane de același sex, băieți/bărbați, boală psihică/nebunie, dragoste/iubire, drepturi/egalitate/legi, femei/fete, ființe/oameni/persoane, gândire deschisă/independență/libertate, păcat, persoane diferite/ieșite din comun, orientare sexuală ș.a.*) s-au remarcat atât prin frecvențe ale apariției ridicate sau destul de ridicate, cât și prin importanțamare (valori medii ale rangului < 3). Altele (de exemplu: *afirmare/exprimare de sine, asumare, copilărie nefericităsaulipsă de afecțiune/traume, dorințe, familii/persoane fără copii, gesturi specifice, instabilitate emoțională, normalitate, persoane nonconformiste, schimbare ș.a.*) s-au remarcat prin importanța mare, însă prin frecvențe scăzute sau foarte scăzute ale apariției în universul evocărilor pe care studenții le-au realizat pornind de la termenul-inductor *homosexualitate*. O a treia categorie a inclus asociații (de exemplu: *bărbați gay/lesbiene, curcubeu, defavorizare/discriminare/marginalizare, fenomen antipatizat/respins, fenomen atipic/ciudat/nefiresc, fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios/scârbos ș.a.*) care s-au evidențiat prin frecvențe ale apariției ridicate sau destul de ridicate, însă printr-o importanță scăzută (valori medii ale rangului ≥ 3). Din ultima categorie, au făcut parte asociații (de exemplu: *anturaj/comunitate/grup, anxietate/neliniște/teamă, Biserică/religie, complexe/lipsă de*

încredere în sine/nemulțumire de sine, cupluri, festivaluri/manifestații/paradă gay, lucru groaznic/malefic, prejudecăți/stereotipuri, timiditate, travestiți ș.a.) care au înregistrat atât frecvențe ale apariției scăzute sau foarte scăzute, cât și o importanță redusă. Așadar, în eșantionul de studenți chestionați, se poate constata o diversitate a ancorelor cognitive pe care le-a generat termenul-inductor referitor la homosexualitate.

Tabelul nr. 1 include doar 32 din totalul asociațiilor diferite pe care studenții le-au evocat pornind de la cuvântul-stimul *homosexualitate*. Aceste asociații au depășit pragul minim (egal cu 5 % din totalul studenților) pentru includerea în universul reprezentării sociale a homosexualității. Se poate constata că termenii asociați frecvent cuvântului *homosexualitate* au fost: *persoane diferite/ieșite din comun* (28.2 %), *boală psihică/nebunie* (26.6 %), *băieți/bărbați* (23.2 %), *fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios/scârbos* (22.9 %), *atracție/relație intimă între două persoane de același sex* (22.1 %), *bărbați gay/lesbiene* (22.1 %), *defavorizare/discriminare/excludere/marginalizare* (20 %), *anormalitate/deviere* (19.2 %), *fenomen atipic/ciudat/nefiresc* (18.6 %), *fenomen antipatizat/respins* (18.1 %), *dragoste/iubire* (16.5 %), *păcat* (15.2 %). În ceea ce privește frecvența apariției în evocările studenților, toate asociațiile pe care le-am enumerat au fost eligibile pentru a participa la selecția în vederea includerii în conținutul nucleului central al reprezentării sociale a homosexualității.

Tabelul nr. 1. Asociațiile reținute pentru prelucrările de profunzime

Nr. crt.	Asociații	f _a	Rang mediu importanță	Conotație		
				-	neutră	+
1.	Persoane diferite/ieșite din comun	106	2.50	20	45	41
2.	Boală psihică/nebunie	100	2.77	79	21	-
3.	Băieți/bărbați	87	2.58	12	26	49
4.	Fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios/scârbos	86	3.19	82	4	-
5.	Atracție/relație intimă între două persoane de același sex	83	2.60	19	20	44
6.	Bărbați gay/lesbiene	83	3.02	32	43	8
7.	Defavorizare/discriminare/excludere/marginalizare	75	3.16	60	8	7
8.	Anormalitate/deviere	72	2.81	60	12	-
9.	Fenomen atipic/ciudat/nefiresc	70	3.27	49	17	4
10.	Fenomen antipatizat/respins	68	3.36	57	11	-
11.	Dragoste/iubire	62	2.38	4	5	53
12.	Păcat	57	2.35	46	11	-
13.	Acceptare/înțelegere/toleranță	52	2.34	1	-	51
14.	Gândire deschisă/independență/ libertate	47	1.72	1	7	39
15.	Relații sexuale	46	2.97	14	21	11
16.	Curcubeu	39	3.61	4	15	20
17.	Orientare sexuală	33	2.45	5	21	7
18.	Intoleranță/lipsă de înțelegere/respect față de persoanele gay sau lesbiene	32	2.65	24	4	4
19.	Insecuritate/nesiguranță	29	3.44	12	17	-
20.	Drepturi/egalitate/legi	28	2.21	-	4	24
21.	Afecțiuni	27	2.66	2	1	24
22.	Fenomen inacceptabil/indezirabil/insuportabil/mizerie	26	3.46	22	4	-
23.	Atitudini specifice/delicatețe/stil (vestimentar) caracteristic (de exemplu, haine mulate sau pantaloni <i>skinny</i>)	26	3.53	13	5	8
24.	Alegere/opțiune/preferință personală	23	3.00	-	8	15
25.	Femei/fete	23	2.04	-	13	10
26.	LGBT (Q+)	23	2.91	5	9	9
27.	Ființe/oameni/persoane	23	2.30	-	6	17
28.	Bulversare/confuzie/incertitudine/indecizie	21	2.90	15	6	-

29.	Fenomen ascuns/privat/secret	19	3.15	15	3	1
30.	Orientare greșită	19	2.52	16	3	-
31.	Complexe/lipsă de încredere în sine/ nemulțumire față de sine	19	3.78	19	-	-
32.	Normalitate	19	2.47	-	6	13

Notă: f_a – frecvență apariție asociații. Cuvintele situate deasupra liniei colorate cu gri au fost considerate în grupa candidatelor pentru nucleul central al reprezentării sociale a homosexualității.

Totuși, atunci când, în analiza cantitativă, pe lângă criteriul referitor la frecvența apariției în evocări, s-a ținut cont de valoarea medie a rangului importanței pe care studenții au atribuit-o fiecăruia dintre termenii evocați, numărul asociațiilor candidate pentru a face parte din nucleul central al reprezentării sociale a homosexualității s-a restrâns de la 12 la șapte. În urma acestui demers, s-a constatat că asociațiile *anormalitate/deviere, atracție/relație intimă între două persoane de același sex, băieți/bărbați, boală psihică/nebunie, dragoste/iubire, păcat*, respectiv *persoane diferite/ieșite din comun* aveau atât o frecvență ridicată a apariției în evocările realizate de către studenți, cât și o importanță mare. Dintre aceste asociații, cele referitoare la *dragoste/iubire* și *păcat* s-au evidențiat prin cea mai mare importanță pe care studenții le-au atribuit-o. Prima dintre cele două asociații a fost conotată pozitiv de peste 85 % dintre studenții care au evocat-o, iar a doua a fost conotată negativ de peste 80 % dintre studenții care au conectat-o cu homosexualitatea (restul conotând-o printr-o valență neutră). Restul asociațiilor (*bărbați gay/lesbiene, defavorizare/discriminare/marginalizare, fenomen antipatizat/respins, fenomen atipic/ciudat/nefiresc, fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios/scârbos*) s-au evidențiat prin importanța scăzută, deși frecvența apariției în evocările studenților a fost ≥ 15 %. De notat o altă asociație (și anume *gândire deschisă/independență/libertate*) care a înregistrat o frecvență a apariției mai scăzută (12.5 % din totalul studenților investigați), însă cea mai mare importanță (valoarea medie a rangului = 1.72). Majoritatea studenților (82.9 %) a conotat pozitiv această asociație, rezultat care sugerează asocierea dintre orientarea homosexuală și gândirea deschisă, respectiv independența și asumarea libertății în exprimarea de sine a persoanelor care aleg acest stil de viață. O importanță mare (rang mediu = 2.04), însă o frecvență a apariției modestă (6.1 %) au fost constatate și pentru asociația *femei/fete*. La polul opus, sunt de reținut două asociații (și anume *fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios*, respectiv *bărbați gay/lesbiene*) care au fost evocate de peste 22 % dintre studenții chestionați, însă au înregistrat o importanță mai scăzută. Prima dintre cele două asociații (care exprimă atitudinea intolerantă față de homosexualitate) a fost conotată negativ de majoritatea studenților (95.3 %), în timp ce a doua (care vizează reprezentarea comună despre persoanele cu orientare homosexuală ca fiind bărbați gay sau femei lesbiene) s-a evidențiat printr-o conotație care a variat între polul negativ (38.5 %) și neutralitate (51.8 %).

Tabelul nr. 2 prezintă rezultatele categorizării asociațiilor listate în Tabelul nr. 1. Această operație a fost parte componentă a analizei structurale aplicată asociațiilor pe care studenții le-au evocat pornind de la cuvântul-stimul *homosexualitate*. Compartimentul din stânga-sus (I) include elementele care fac parte din conținutul nucleului central al reprezentării sociale a homosexualității în rândul studenților chestionați. Elementele evidențiate în nucleul central pot fi sistematizate în patru dimensiuni interconectate, și anume: a) reprezentarea comună, nu neapărat negativă, pe care publicul larg o are despre comunitatea persoanelor cu orientare homosexuală; această dimensiune este sugerată de asociațiile *persoane diferite/ieșite din comun, băieți/bărbați* și *atracție/relație intimă între două persoane de același sex*; b) o dimensiune referitoare la valori dezirabile (universale) ale existenței umane, reprezentată de asociațiile *dragoste/iubire*; c) o dimensiune patologică (atât la nivel individual, cât și la nivel societal) care include asociațiile *anormalitate/deviere*, respectiv *boală psihică/nebunie*; d) o dimensiune religioasă (*păcat*). La rândul lor, cele patru dimensiuni ale reprezentării sociale a homosexualității în rândul studenților investigați pot fi grupate în trei fațete mai largi, și anume: a) o fațetă neutră în raport cu axa intoleranță-toleranță față de homosexualitate (prima dimensiune); b) o fațetă pozitivă (a doua dimensiune); c) o fațetă negativă (ultimele două dimensiuni).

Un alt rezultat care merită notat este faptul că asociația *băieți/bărbați* apare în conținutul nucleului central, fiind indicată de aproximativ un sfert dintre studenții chestionați și având o importanță ridicată, în timp ce asociația *femei/fetenu* este inclusă în nucleul central, deoarece s-a evidențiat printr-o importanță ridicată, însă a fost evocată de un număr de studenți mult mai scăzut (6.1%). Această diferență sugerează că, în rândul studenților români, homosexualitatea tinde încă să fie asociată cu o practică prezentă mai mult în lumea bărbaților, probabil datorită stereotipului adânc înrădăcinat în mentalul colectiv (nu doar al românilor), potrivit căruia, încă din Antichitate, orientarea homosexuală a pătruns în peisajul societății umane ca o experiență, un rol social sau ca un stil de viață pe care bărbații le-au învățat și le-au cultivat

Tabelul nr. 2. Conținutul și structura reprezentării sociale a homosexualității în rândul studenților chestionați (analiza structurală)

Frecvență apariție	Rang mediu importanță atribuită asociațiilor					
	importanță mare (rang mediu < 3)		importanță scăzută (rang mediu ≥ 3)			
$f_a \geq 56$	CADRANUL I – nucleul central		CADRANUL II – prima zonă periferică			
	Persoane diferite/ieșite din comun	102	2.50	Fenomen dezagreabil/dezgustător/ disgrațios/scârbos	86	3.19
	Boală psihică/nebunie	100	2.77	Bărbați gay/lesbiene	83	3.02
	Băieți/bărbați	87	2.58	Defavorizare/discriminare/excludere/ marginalizare	75	3.16
	Atracție/relație intimă între două persoane de același sex	83	2.60	Fenomen atipic/ciudat/nefiresc	70	3.27
	Anormalitate/deviere			Fenomen antipatizat/respins	68	3.36
	Dragoste/iubire	72	2.81			
Păcat	62	2.38				
		57	2.35			
$19 \leq f_a < 56$	CADRANUL III – elemente periferice contrastante		CADRANUL IV – a doua zonă periferică			
	Gândire deschisă/independență/libertate	47	1.72	Curcubeu	39	3.61
	Relații sexuale	46	2.97	Bulversare/confuzie/incertitudine/ indecizie	30	3.05
	Orientare sexuală	33	2.45	Insecuritate/nesiguranță		
	Intoleranță/lipsă de înțelegere/respect față de persoanele gay sau lesbiene	32	2.65	Fenomen inacceptabil/indezirabil/ insuportabil/mizerie	29	3.44
	Drepturi/egalitate/legi	28	2.21	Atitudini specifice/delicatețe, stil (vestimentar) caracteristic	26	3.46
	Afecțiune	27	2.66	Alegere/opțiune/preferință personală	26	3.53
	Femei/fete	23	2.04	Fenomen ascuns/privat/secret	23	3.00
	LGBT (Q+)	23	2.91	Complexe/lipsă de încredere în sine/ nemulțumire față de sine	19	3.15
	Fiiințe/oameni/persoane	23	2.30		19	3.78
	Orientare greșită	19	2.52			
	Normalitate	19	2.47			

Notă: f_a – frecvență apariție asociații

De asemenea, diferența la care ne-am referit poate fi explicată prin influența foarte puternică pe care prejudecățile și stereotipurile mai ales despre bărbații *gay* (de exemplu: efeminarea, labilitatea emoțională, instabilitatea într-o relație romantică, agresivitatea și tendința spre atacul sexual, pedofilia, adicția de alcool și/sau droguri etc.) o au în procesul ancorării judecăților pe care, deseori, publicul larg tinde să le emită atunci când evaluează chestiuni legate de problematica homosexualității în particular și, mai general, de cea a comunității LGBT. Alături de credința puternică în normele și rolurile de gen tradiționale (care este modelată de diferențele dintre țările Vestice și cele non-Vestice în ceea ce privește practicile sociale și influențele culturale), stereotipurile foarte negative despre bărbații *gay* justifică, probabil, și de ce atât bărbații, cât și femeile cu orientare heterosexuală manifestă o atitudine negativă mai puternică față de bărbații *gay*, comparativ cu femeile lesbiene [4].

Compartimentul situat în dreapta-jos (IV) include elementele din a doua zonă periferică, a căroră frecvența apariției a fost scăzută și care au fost evaluate ca având o importanță mai mică. Aceste elemente de conținut fac parte din ceea ce J.-Cl. Abric[2] numește zona asociațiilor puțin evocate de către subiecți și lipsite de importanță în contextul procesului de reprezentare. În configurația structurală a unui spațiu reprezentational, a doua zonă periferică reunește percepții, credințe sau orientări ideologice și valorice care se regăsesc doar accidental (deci, sunt mai puțin saliente) într-un anumit grup social și/sau cultural. Prin urmare, această zonă este mai puțin relevantă pentru demersul de configurație a nucleului central al reprezentării unui „obiect social”. În studiul pe care l-am realizat, unii dintre studenți au asociat homosexualitatea cu anumite caracteristici care fac parte din stereotipurile despre persoanele cu această orientare sexuală (de exemplu: stilul vestimentar, delicatețea gesturilor, nemulțumirea față de sine/complexele de inferioritate etc.), indezirabilitatea fenomenului sau pericolul social pe care îl poate produce, însă importanța atribuită termenilor evocați a fost scăzută.

Compartimentele din Tabelul nr. 2 situate în dreapta-sus (II), respectiv stânga-jos (III) reunesc asociații care fac parte din prima zonă periferică, respectiv din zona elementelor contrastante. Este vorba despre asociații care apar frecvent, dar cu o importanță scăzută, respectiv asociații mai puțin frecvente, dar cu o importanță ridicată. În aceste două compartimente, se regăsesc elementele de bază ale sistemului periferic al reprezentării unui „obiect social”, însă acestea au un statut ambiguu și secundar, deoarece nu întrunesc cele două criterii de bază pe care le utilizează analiza structurală [2]. În compartimentul II, sunt de remarcat trei asociații negative, pe care o parte dintre studenți le-au evocat pornind de la cuvântul-stimul *homosexualitate*, și anume: *fenomen atipic/ciudat/nefiresc*, *fenomen dezagreabil/dezgustător/disgrațios/scârbos*, respectiv *fenomen antipatizat/respins*. Prima dintre asociațiile pe care le-am enumerat a fost conotată negativ de peste 95 % dintre studenții chestionați, a doua de 70 %, iar a treia de aproximativ 84 %. Asociația referitoare la *defavorizare/discriminare/excludere/marginalizare* a fost conotată negativ de 80 % dintre participanții la studiu. Acest rezultat sugerează că studenții români privesc discriminarea, excluderea și marginalizarea unei persoane pe motiv de orientare sexuală ca pe aspecte sociale negative care trebuie combătute. Asociațiile incluse în compartimentul III formează ceea ce se numește zona de contrast [1, 23]. Aceasta include elemente ale câmpului reprezentational care au o frecvență a apariției scăzută, însă o importanță ridicată. Practica investigării empirice a reprezentării unui „obiect social” arată că avem de-a face cu răspunsuri minoritare care pot indica două posibilități: a) ne aflăm în fața unui ansamblu de elemente de conținut care sunt complementare primei zone periferice sau b) ar putea fi vorba despre un subgrup de subiecți care își reprezintă „obiectul social” supus investigației printr-o serie de elemente distincte de cele evocate de majoritatea subiecților; acest subansamblu de elemente (susceptibile de schimbare prin intervenția educației și a modelării mentalităților și a practicilor prin noi influențe socio-culturale) poate constitui chiar un alt nucleu central care merită atenția

cercetătorului [1]. În studiul pe care l-am realizat pe eșantionul format din studenți români, se poate constata prezența în compartimentul elementelor periferice contrastante a șase asociații pe care le-am grupat într-o dimensiune referitoare la atitudinea orientată spre deschiderea și toleranța față de persoanele cu orientare homosexuală (și, mai general, față de persoanele din comunitatea LGBT), respectiv spre evaluarea acestora din toate unghiurile de vedere și fără a lăsa propriile noastre judecăți să fie influențate de lipsa informațiilor, manipularea informațională, prejudecăți și stereotipuri. Ne referim la următoarele asociații: *afecțiune, drepturi/egalitate/legi, ființe/oameni/persoane, gândire deschisă/independență/libertate, intoleranță/lipsă de înțelegere/respect față de persoanele gay sau lesbiene, normalitate*. Aceste asociații au fost conotate pozitiv de 68.4 % – 88.8 % dintre studenții chestionați. La rândul ei, asociația referitoare la intoleranță și lipsa de înțelegere sau respect față de persoanele gay sau lesbiene a fost conotată negativ de 75 % dintre participanții la studiu. Trebuie să mai remarcăm faptul că, în zona elementelor periferice contrastante, s-a evidențiat un singur aspect negativ cu privire la homosexualitate, și anume asociația *orientare greșită*, însă aceasta a fost evocată de către doar 5.06 % dintre studenții chestionați. Restul asociațiilor, și anume *femei/fete, LGBT (Q+), orientare sexuală și relații sexuale*, se referă mai degrabă la dimensiunea comună a reprezentării sociale a homosexualității.

Concluzii. Prin implicațiile pe care le are pentru existența individuală a persoanelor cu orientare homosexuală, sistemul relațiilor familiale și sociale ale acestora, integrarea și adaptarea lor în comunitățile din care fac parte, precum și prin dimensiunile socială, culturală, moral-religioasă, juridică și politică, homosexualitatea a început să ocupe un loc important în agenda cercetătorilor științifici, a consilierilor și psihoterapeuților, a specialiștilor în politicile publice din sectoarele sănătății și ale asistenței sociale și juridice, a reprezentanților Bisericii, precum și a politicienilor. Chiar dacă există numeroase controverse cu privire la natura homosexualității și dezbateri aprinse pe marginea drepturilor ce ar trebui să fie acordate persoanelor care își declară apartenența la comunitatea LGBT, această latură a existenței umane nu poate fi negată și nici transformată în instrument mediatic, mijloc propagandistic sau pentru manipularea ideologică ori pârghie pentru reglarea raporturilor de putere în lumea politică.

Abordarea corectă, echidistantă și completă a homosexualității (și, în general, a persoanelor din comunitatea LGBT), cu efecte benefice asupra tuturor actorilor sociali implicați, presupune raportarea la toate fațetele pe care le implică sexualitatea umană, și anume: individuală/umanistă, medicală, socială, juridică, morală, etică și deontologică, religioasă etc. Pornind de la acest deziderat, afirmăm necesitatea cooperării dintre cercetătorii științifici, organizațiile non-guvernamentale, lucrătorii din diverse sectoare care oferă asistență specializată, profesioniștii din domeniul juridic, instituțiile comunitare, respectiv reprezentanții legali ai tuturor grupurilor vulnerabile în raport cu fenomenul discriminării, excluderii și al marginalizării, în vederea creării unui cadru în care o legislație adecvată, bune practici și servicii funcționale să permită accesul tuturor persoanelor (indiferent de *background*-ul socio-economic, religios, cultural, etnic, rasial, identitatea și/sau orientarea sexuală etc.) la șanse egale de dezvoltare și integrare în viața comunităților și a societăților din care fac parte. În această rețea a cooperării, rolul cercetătorilor este să ofere un răspuns cât mai puțin contestabil la întrebările care, în ultimele două secole, au suscitat aprigi dispute pe marginea homosexualității în toate mediile societății umane.

În această lucrare, au fost prezentate eșafodajul metodologic și principalele rezultate ale unui demers investigativ prin care s-a urmărit explorarea conținutului și a structurii reprezentării sociale a homosexualității în rândul studenților români. Teoria reprezentărilor sociale fixează cadrul conceptual și metodologic care ne ajută să înțelegem mai bine cum anume indivizii umanice percep realitatea din jurul lor și, prin aceasta, elaborează răspunsuri comportamentale adecvate scopurilor pe care și le propun, dar și valorilor, normelor și

obligățiilor pe care comunitățile/societățile în care se nasc, se dezvoltă și trăiesc le impun. Deoarece reprezintă o problemă sensibilă, cu numeroase implicații la nivel micro-individual, dar și la nivel societal, considerăm că investigarea imaginii pe care populația generală sau diverse segmente ale acesteia o au despre homosexualitate poate oferi un suport informațional valoros pentru cercetătorii și specialiștii în politici publice, care lucrează în vederea redimensionării cadrului normativ și procedural destinat controlului discriminării și marginalizării persoanelor din comunitatea LGBT, cărora li se poate îngădi accesul în diverse sectoare ale societății.

Premisa studiului exploratoriu pe care l-am realizat a fost că modul în care studenții percep și își reprezintă problema homosexualității le influențează atitudinea și comportamentele pe care le manifestă în relație cu persoanele care își declară orientarea homosexuală și, în general, cu membrii comunității LGBT. De asemenea, am considerat că investigarea conținutului și a structurii reprezentării sociale pe care studenții români o au despre homosexualitate este un demers necesar, prin baza pe care o poate oferi pentru: a) o mai bună înțelegere a factorilor care explică atitudinile românilor față de persoanele cu alte orientări sexuale decât cea predominantă; b) regândirea politicilor și a strategiilor care pot fi implementate în vederea reducerii discriminării și a marginalizării anumitor persoane pe motive de identitate și/sau orientare sexuală.

Bibliografie:

1. ABRIC J.-CL. La recherche du noyau central et de la zone muette des représentations sociales. În: ABRIC J.-CL. (Ed.), *Méthodes d'étude des représentations sociales*. Ramonville Saint-Agne: Editions Erès, 2003, p. 59-80.
2. ABRIC J.-CL. Analiza structurală a reprezentărilor sociale. În: MOSCOVICI S., BUSCHINI F. (Coord.), *Metodologia științelor socio-umane* (trad.). Iași: Editura Polirom, 2007, p. 450-471.
3. AYOUB P. M., GARRETSON J. Getting the message out: Media context and global changes in attitudes toward homosexuality. În: *Comparative Political Studies*, 2017, vol. 50, nr. 8, p. 1055-1085.
4. BETTINSOLI M. L., SUPPES A., NAPIER J. L. Predictors of attitudes toward gay men and lesbian women in 23 countries. În: *Social Psychological and Personality Science*, 2020, vol. 11, nr. 5, p. 697-708.
5. BULBOACĂ G. Percepția și atitudinea românilor față de homosexualitate: dovezi empirice. În: RUSNAC S., ROBU E. (Editori), *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Ediția a XI-a. Chișinău, 3-4 decembrie 2020*. Chișinău: Tipografia „Print-Caro”, 2021, p. 76-96.
6. CURELARU M. (Coord.), *Reprezentările sociale. Teorie și metodă*. Iași: Editura Erola, 2001.
7. DE ROSA A. S. “The associative network”: A technique for detecting structure, contents, polarity and stereotyping indexes of the semantic fields. În: *European Review of Applied Psychology*, 2002, vol. 52, nr. 3-4, p. 181-200.
8. FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ. *Barometrul de Opinie Publică 2000*. <http://www.fundatia.ro/baze-de-date> (vizitat 25.09.2021).
9. FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ. *Barometrul de Opinie Publică 2005*. <http://www.fundatia.ro/baze-de-date> (vizitat 25.09.2021).
10. FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ. *Barometrul de Opinie Publică 2006*. <http://www.fundatia.ro/baze-de-date> (vizitat 25.09.2021).
11. FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ. *Barometrul de Opinie Publică 2007*. <http://www.fundatia.ro/baze-de-date> (vizitat 25.09.2021).

12. GHEORGHE V., DÎRLĂU A. *Fața nevăzută a homosexualității*. București: Editura Christiana, 2014, 280 p.
13. HEREK G. M. Sexual orientation differences as deficits: Science and stigma in the history of American Psychology. În: *Perspectives on Psychological Science*, 2010, vol. 5, nr. 6, p. 693-699.
14. JAIN S., SILVA S. The development of a Sexual Orientation Scale for males. În: *The Professional Counselor: Research and Practice*, 2011, vol. 1, nr. 3, p. 208-221.
15. KING M., BARTLETT A. British psychiatry and homosexuality. În: *The British Journal of Psychiatry*, 1999, vol. 175, nr. 2, p. 106-113.
16. KNIGHT D. A. The homosexual male. În: HEIDELBAUGH J. J. (Ed.), *Clinical Men's Health. Evidence in Practice*. Philadelphia, PA: Elsevier (Saunders), 2008, 624 p.
17. RIKEL A. M. The influence of the environment on a person's sexual orientation: Intergenerational analysis in Russia. În: *E3S Web of Conferences*, 2021, vol. 273, article ID 10043. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127310043> (vizitat 22.09.2021).
18. SPINEANU-DOBROTĂ S. *Homosexualitatea. Normal sau patologic*. București: Editura Tritonic, 2005, 224 p.
19. ȘLEAHTIȚCHI M. Analiza structurală a spațiului reprezentational: evocarea liberă, harta asociativă și rețeaua de asociații. În: *Psihologie. Pedagogie Socială. Asistență Socială*, 2013, nr. 2 (31), p. 14-25.
20. ȘLEAHTIȚCHI M. Prototipicalitate și categorialitate în studiul reprezentărilor sociale. În: *Psihologie. Revistă Științifico-Practică*, 2018, nr. 1-2 (32), p. 30-39.
21. VERGÈS P. L'évocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central de la représentation. În: *Bulletin de Psychologie*, 1992, vol. 45, nr. 405, p. 203-209.
22. VLĂDUȚ M. Reprezentările sociale. Metodologia cercetării nodului central. În: *Revista Română de Sociologie*, 2000, vol. 11, nr. 3-4, p. 349-360.
23. WACHELKE J., WOLTER R. Critérios de construção e relato da análise prototípica para representações sociais. În: *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 2011, vol. 27, nr. 4, p. 521-526.
24. WICKHAM R. E., GUTIERREZ R., GIORDANO B. L., ROSTOSKY S. S., RIGGLE E. D. B. Gender and generational differences in the Internalized Homophobia Questionnaire: An alignment IRT analysis. În: *Assessment*, 2019, vol. 28, nr. 4, p. 1159-1172.